

Jurisprudential Investigation of the Interaction Between Tax Law and Environmental Law in Iran

Hooshang Maleki Moghadam¹, Hossein Alaee^{2*}, Khadijeh Karimi Esfahani³

1. PhD student of Public Law, Shiraz Branch, Islamic Azad University, Shiraz, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Public Law, Shiraz Branch, Islamic Azad University, Shiraz, Iran.

3. Assistant Professor, Public Law Department, Shiraz Branch, Islamic Azad University, Darion, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 139- 156

Article history:

Received: 13 Apr 2023

Edition: 13 Apr 2023

Accepted: 13 Apr 2023

Published online: 23 Des 2023

Keywords:

This paper is descriptive and analytical and library method is used.

Corresponding Author:

Hossein Alaee

Address:

Iran, Shiraz, Islamic Azad University, Shiraz Branch, Department of Public Law.

Orchid Code:

0000-0003-0245-1211

Tel:

09177111005

Email:

alaee1364@yahoo.com

ABSTRACT

Background and Aim: Today, environmental economics is known as a young science in the world, but in recent years, it has grown rapidly and has been able to invent and apply markets and efficient economic policies to control and manage environmental problems. Perhaps one of the reasons for this rapid growth is the large rate of emission of pollutants and the greater attention of societies to environmental problems. The purpose of this article is to examine the legal jurisprudence of the interaction between tax law and environmental law in Iran.

Materials and methods: This paper is descriptive and analytical and library method is used.

Ethical considerations: In this paper, the originality of the texts, honesty and trustworthiness are observed.

Results: The interaction of tax rights with environmental rights has led to the development and formation of green tax or environmental tax. In Iran, various laws, such as the fourth program law, have paid attention to the environmental issue, but this does not mean the formulation and implementation of an environmental tax. In Iran, at the moment, what is observed is the rule of the policy of managing pollutants and protecting the environment based on standards and receiving fines, which is ineffective.

Conclusion: The result is that it is necessary to develop a green tax in Iran. Based on jurisprudential sources, environmental protection is of great importance, and therefore jurisprudential sources can also be a source of green tax formulation. For this, it is necessary to carry out technical evaluations of the percentage and amount of pollution of different factors and industries, then taxes should be determined according to the amount of pollution of polluting factors in different economic sectors.

Cite this article as:

Maleki Moghadam H, Alaee H, Karimi Esfahani KH. *Jurisprudential Investigation of the Interaction Between Tax Law and Environmental Law in Iran*. Economic Jurisprudence Studies. 2023.

فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، دوره پنجم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۲

بررسی فقهی حقوقی تعامل حقوق مالیاتی با حقوق محیط زیست در ایران

هوشنگ مالکی مقدم^۱، حسین علایی^۲، خدیجه کریمی اصفهانی^۳

۱. دانشجوی دکتری حقوق عمومی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران

۲. استادیار گروه حقوق عمومی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران.

۳. استادیار گروه حقوق عمومی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، داریون، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: اقتصاد محیط زیست امروزه به عنوان یک دانش جوان در دنیا شناخته می‌شود اما در سال‌های اخیر رشد شتابانی داشته است و توانسته بازارها و سیاست‌های اقتصادی کارآمدی را برای کنترل و مدیریت مشکلات محیط زیستی ابداع کرده و به کار گیرد. شاید یکی از دلایل این رشد شتابان نرخ بزرگ انتشار آلاینده‌ها و توجه بیشتر جوامع به مشکلات زیست محیطی باشد. هدف مقاله حاضر بررسی فقهی حقوقی تعامل حقوق مالیاتی با حقوق محیط زیست در ایران است.

مواد و روش‌ها: مقاله حاضر توصیفی تحلیلی است.

ملاحظات اخلاقی: در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

یافته‌ها: تعامل حقوق مالیاتی با حقوق محیط زیست به تدوین و شکل‌گیری مالیات سبز یا مالیات زیست محیطی منجر گشته است. در ایران در قوانین مختلفی مانند قانون برنامه چهارم به مسئله محیط زیست توجه شده است اما این به معنای تدوین و اجرای مالیات زیست محیطی نیست. در ایران، در حال حاضر آنچه ملاحظه می‌شود، حاکم بودن سیاست مدیریت آلاینده‌ها و حفاظت از محیط زیست بر اساس استاندارد و دریافت جریمه است که ناکارآمد است.

نتیجه: تدوین مالیات سبز در ایران ضروری است. با استناد به منابع فقهی نیز حفاظت از محیط زیست از اهمیت بالایی برخوردار بوده و بنابراین منابع فقهی نیز می‌تواند منبع تدوین مالیات سبز قرار گیرد. برای این امر لازم است ارزیابی‌های فنی از درصد و میزان آلاینده‌گی عوامل و صنایع مختلف صورت گیرد، سپس به تناسب میزان آلاینده‌گی عوامل آلوده کننده در بخش‌های مختلف اقتصادی، مالیات تعیین گردد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱۳۹-۱۵۶

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۱۴

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۲/۰۲/۲۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۰۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۰/۰۲

واژگان کلیدی:

مالیات، محیط زیست، جریمه، مالیات سبز

نویسنده مسئول:

حسین علایی

آدرس پستی:

ایران، شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شیراز، گروه حقوق گروه حقوق عمومی.

تلفن:

09177111005

کد ارکید:

0000-0003-0245-1211

پست الکترونیک:

alae1364@yahoo.com

۱. مقدمه

بحران‌های زیست محیطی و گرمایش زمین به دغدغه‌ای مهم در سطح جهانی تبدیل شده است؛ به همین دلیل دولت‌ها تلاش می‌کنند با اتخاذ سیاست‌های مختلف بر مشکلات محیط زیست از جمله آلودگی هوا و گرمایش زمین فائق آیند (فتاحی ارکانی، ۱۴۰۰). مجموعه مسائل و مشکلات زیست محیطی را می‌توان در دو شاخه اصلی خلاصه نمود؛ نخست تخریب محیط زیست ناشی از نابود کردن و از بین بردن طبیعت مانند جنگل‌ها و مراتع و دوم آلوده شدن محیط زیست از طریق انتشار گازهای سمی و گلخانه‌ای مانند کربن دی‌اکسید مطرح می‌باشد (جلالیان؛ پژوهیان، ۱۳۹۰). با گسترش و پیشرفت علوم و فناوری در صنایع گوناگون و افزایش تقاضا برای کالاهای صنعتی در دهه‌های اخیر به محیط زیست آسیب‌های جدی وارد شده است. محیط - زیست یکی از مؤلفه‌های اصلی در سیاست‌های - کلان جهانی بوده و بسیاری از مؤلفه‌های دیگر از قبیل قدرت نظامی، سیاسی، اقتصادی و غیره را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به همین دلیل مهم‌ترین عامل و پیش نیاز هر فعالیت کلان، سازگاری آن با محیط زیست خواهد بود علاوه بر این اهمیت محیط زیست به اندازه‌ای است که علاوه بر توجه جهانی به آن در بسیاری از برنامه‌ها و سیاست گذاری‌های بخشی نیز به عنوان اولویت مطرح شده است. آلودگی هوا، باران اسیدی، گازهای گلخانه‌ای، تخریب جنگل‌ها، فرسایش خاک، بیابان‌زایی، آلودگی آب‌های سطحی و زیرزمینی از تبعات افزایش جمعیت و توسعه اقتصادی در کشورهای توسعه یافته محسوب می‌شود. از سوی دیگر ناکارآمدی اقتصادی در کشورهای در حال توسعه رشد جمعیت تشدید فقر، قیمت‌گذاری

نامناسب، سیاست‌گذاری‌های مقطعی و نامتوازن و بهره‌برداری ناپایدار از منابع بدون داشتن دستاوردهای اقتصادی اساسی برای این کشورها، تخریب روزافزون محیط‌زیست را به همراه داشته است (حسینی؛ قربانی، ۱۳۸۴). در خصوص تعامل حقوق مالیاتی و محیط زیست پژوهش‌های متعددی انجام شده است: کتایون جلالیان و جمشید پژوهیان، در مقاله‌ای به بررسی اثر مالیات‌های سبز و حکمرانی خوب بر محیط زیست پرداخته است (جلالیان؛ پژوهیان، ۱۳۸۸). رضا سید نژاد فهیم و اسماعیل اقدامی نیز، مالیات سبز را به عنوان عامل توسعه پایدار بررسی کرده‌اند (سید نژاد فهیم؛ اقدامی، ۱۳۹۰). همچنین شیوا قادری، محمد شریف کریمی و آزاد خانزادی، در مقاله‌ای، اثرات اجرایی شدن سیاست مالیات سبز بر توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر در ایران را ارزیابی و تحلیل کرده‌اند (قادری؛ کریمی؛ خانزادی، ۱۳۹۹). در مقاله حاضر اما به بررسی این سؤال پرداخته شده است که تعامل حقوق مالیاتی با حقوق محیط زیست در ایران از منظر فقه و حقوق چگونه قابل ارزیابی است؟ به عبارتی، تعامل حقوق مالیاتی و محیط زیست چگونه بوده؟ در ایران چه جایگاهی داشته و لوازمات تحقق تعامل این دو در ایران چیست؟ به منظور بررسی سؤال مورد اشاره ابتدا، به بررسی تعامل حقوق مالیاتی با حقوق محیط زیست تحت عنوان مالیات زیست محیطی پرداخته شده، سپس وضعیت مالیات زیست محیطی در حقوق ایران بررسی شده و در ادامه از ضرورت و لوازمات مالیات زیست محیطی در ایران بحث شده است.

۲. مواد و روش‌ها

مقاله حاضر توصیفی تحلیلی است.

۳. ملاحظات اخلاقی

در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

۴. یافته‌ها

تعامل حقوق مالیاتی با حقوق محیط زیست به تدوین و شکل‌گیری مالیات سبز یا مالیات زیست محیطی منجر گشته است. در ایران در قوانین مختلفی مانند قانون برنامه چهارم به مسئله محیط زیست توجه شده است اما این به معنای تدوین و اجرای مالیات زیست محیطی نیست. در ایران، در حال حاضر آنچه ملاحظه می‌شود، حاکم بودن سیاست مدیریت آلاینده‌ها و حفاظت از محیط زیست بر اساس استاندارد و دریافت جریمه است که ناکارآمد است.

۵. بحث

در این قسمت مبانی نظری پژوهش مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

۵-۱. تعامل حقوق مالیاتی با حقوق محیط

زیست

مالیات مهم‌ترین و قدیمی‌ترین درآمد عمومی و منبع مالی دولت‌ها محسوب می‌گردد و برای هر دو طرف آن یعنی دولت و مردم بسیار حائز اهمیت می‌باشد؛ زیرا از یک سو تشکیل دهنده قسمت عمده‌ای از درآمد دولت است و انجام و تداوم فعالیت دولت به وصول آن وابسته می‌باشد و از سوی دیگر مالیات برداشت قسمتی از درآمد و دارایی مردم می‌باشد و طبعاً مردم درباره کم و کیفیت دریافت و نحوه خرج آن دقیق هستند (رستمی، ۱۳۹۷، ۴۶).

در هر نظام اقتصادی، مالیات یکی از مهم‌ترین ارکان آن نظام به شمار می‌آید. «مالیات‌ها از

طرفی با توجه به اصابت مالیاتی بر شرایط توزیعی جامعه اثر می‌گذارند و از سوی دیگر با جابجایی منابع از بازاری به بازار، دیگر آثار تخصیصی به همراه دارند؛ به همین دلیل، متخصصین اقتصاد، پیاپی در جستجوی پایه‌هایی از مالیات می‌باشند که کمترین عدم کارایی را به جامعه تحمیل کند» (بیدشکی و همکاران، ۱۳۹۹، ۱۵۱).

اگرچه وضعیت کنونی منابع در سطح جهان نامساعد و بحرانی و لزوم حفظ و نگهداری از آن‌ها برای نسل‌های آینده، انکارناپذیر می‌باشد؛ اما برخی صاحبان صنایع فقط به منافع خود نگرسته و اکوسیستم‌های طبیعی را مورد سوءاستفاده قرار داده و به سودجویی خود ادامه می‌دهند غافل از آن‌که منابع طبیعی و ذخایر انرژی به نابودی کشانده می‌شود و عواقب سوءاستفاده از آن متوجه نسل‌های آینده خواهد گردید (عباس پور، ۱۳۸۹، ۲۷). انتشار آلاینده‌ها علاوه بر زیان‌های اقتصادی، منجر به اتلاف منابع انسانی و کاهش امید به زندگی و افزایش بیماری و مرگ و میر گردیده است؛ همچنین ملاحظات بین نسلی بر حفظ این ثروت ملی و عمومی برای نسل حاضر و نسل‌های آینده تأکید دارد توجه به مسائل زیست محیطی از یک طرف و افزایش میزان تخریب محیط زیست در نتیجه فعالیت‌های اقتصادی موضوع حفاظت از محیط زیست را در مرکز توجهات سیاست‌گذاران قرار داده است؛ و به دنبال هشدار دانشمندان بالاخره جامعه جهانی در قرن بیستم به خود آمد و نسبت به این هشدارها واکنش نشان داد به گونه‌ای که در عمر کم حقوق بین‌الملل، محیط زیست حجم زیادی از اسناد بین‌المللی مربوط به حفاظت از محیط زیست به تصویب رسید (مخترع، ۱۳۹۹، ۶۱).

اما حفاظت از محیط زیست نیازمند قوانین کارآمدتری است که مفهوم مالیات زیست محیطی در نتیجه این ضرورت بوده است. مالیات زیست محیطی نتیجه تعامل حقوق مالیاتی و حقوق محیط زیست است. «مالیات زیست محیطی که بر انواع آلودگی‌های زیست محیطی اعمال می‌گردد، نه تنها کارایی را خدشه‌دار نمی‌کند بلکه به علت کاهش هزینه‌های ناشی از، آلودگی فایده اجتماعی را نیز افزایش می‌دهد؛ این نوع مالیات را که اکثراً بر پایه هزینه وضع می‌گردد، اصطلاحاً مالیات سبز می‌گویند» (جباری و همکاران، ۱۳۹۶، ۱۳۹).

مالیات سبز اولین بار توسط پیگو (۱۹۲۰) مطرح گردید وی معتقد بود این مالیات می‌تواند هزینه‌های خارجی را داخلی نماید؛ به گونه‌ای که تخصیص منابع اصلاح خواهند گردید. پس از ارائه این ایده، گروهی از اقتصاددانان تأثیرگذارترین و سریع‌ترین راه کاهش انتشار آلودگی و افزایش کیفیت محیط زیست را همین نوع مالیات دانستند اگرچه اقتصاددانان محیط زیست و توسعه به دو هدف خود یعنی افزایش کیفیت محیط زیست و توسعه پایدار دست یافته‌اند؛ اما «اقتصاددانان بخش عمومی دریافته‌اند که اگر نظام مالیات سبز نسبت به وضعیت درآمدهای مالیاتی خنثی فرض شود این نوع مالیات نه تنها کیفیت محیط‌زیست را بهبود می‌بخشد بلکه عدم کارایی نظام مالیاتی را تقلیل می‌دهد در واقع هزینه‌های ناشی از سایر مالیات‌ها همچون مالیات بر درآمد و حقوق و دستمزد کاهش می‌یابد و افزایش اشتغال‌زا به همراه دارد که این همان فرضیه منفعت مضاعف می‌باشد» (امین رشتی؛ صیامی عراقی، ۱۳۹۱، ۴۱).

مالیات سبز در اصطلاحات جدید، مالیاتی به عنوان پایه‌های مؤثر و اجرایی به منظور کنترل آلودگی محسوب می‌گردد؛ این نوع مالیات بر پایه هزینه می‌باشد و نسبت به هر واحد انتشار آلاینده یا تخریب زیست محیطی وضع می‌گردد و از راه افزایش هزینه‌های اجتماعی باعث کاهش سطح تولید آلاینده‌ها به میزان بهینه اجتماعی آن و در نتیجه کاهش آلاینده‌ها می‌شود که این موضوع منجر به افزایش کیفیت و بهتر شدن محیط زیست خواهد شد (کالان ایت آل، ۲۰۰۹؛ قادری و همکاران ۱۳۹۹، ۳۷). بنابراین، هدف اصلی استفاده از این مالیات‌ها کاهش منابع فسیلی ناپایدار و روی آوردن به استفاده از منابع تجدیدپذیر انرژی و انرژی‌های پاک و کاهش تولید مواد آلاینده طبیعت از قبیل زباله‌ها و پساب‌ها می‌باشد (جباری و همکاران، ۱۳۹۶، ۱۴۱).

در سال‌های اخیر تلاش‌های زیادی برای برآورد هزینه‌های حاصل از آلودگی‌های گوناگون و تخریب محیط زیست به عمل آمده تا از این طریق بتوان اقدامات مدیریتی را ساماندهی کرده و تصمیم‌های صحیح و کارآمدی در ارتباط با طراحی و اجرای فرایندهای توسعه‌ای اتخاذ نمود و عدم برخورداری روش‌های کیفی ارزیابی از اثربخشی، لازم موجب گردیده است که در سال‌های اخیر تمایلاتی نسبت به کمیسازی ارزیابی اثرات توسعه بر محیط زیست در جهان به وجود آید (میرزایی؛ مبرقی دینان، ۱۳۹۱، ۳۴).

مالیات‌های زیست محیطی از نظر تئوریک، ابزار مناسبی برای جبران خسارت‌های ناشی از آلودگی می‌باشند و تا حدودی از انتشار آلودگی مؤسسات و کارخانجات صنعتی می‌کاهند. مالیات‌های زیست محیطی همچنین دارای اثرات جانبی مطلوبی می‌باشند، از جمله مصرف‌کنندگان را

می‌دهند» (حیدری و همکاران، ۱۳۹۴، ۶۷). وجود چنین مالیات زیست محیطی یکسانی بدین معناست که صاحبان صنایع آلوده کننده باید تا جایی نشر آلودگی را کاهش دهند که هزینه‌ی نهایی کاهش یک واحد آلودگی، اضافه با نرخ مالیات برابر باشد.

ب) مالیات غیرمستقیم زیست محیطی: «به جای اخذ مالیات مستقیم برحسب هر واحد، آلودگی می‌توان مالیات را بر نهاده‌های تولیدی و یا کالاهای مصرفی که استفاده از آن‌ها به نوعی با آسیب زیست محیطی در ارتباط است وضع نمود مالیات‌های غیرمستقیم با وجود کارایی کمتر نسبت به انواع قبلی بیشتر مورد استقبال قرار گرفته‌اند این نوع مالیات به دلیل توجه به مصرف از طریق کاهش تولید، شرایط نگهداری و بهبود تکنولوژی موجب کنترل بیشتر آلاینده‌ها با هزینه بیشتری نسبت به مالیات پیگویی می‌شود» (میلانی؛ محمودی، ۱۳۸۹، ۱۵۳-۱۷۶)، در مقابل مزیت آن انتقال پایه مالیات بر مصرف و هزینه است این نوع مالیات نیز متکی بر سیستم قیمت است بررسی رابطه بین پایه مالیات‌های غیرمستقیم و آسیب‌های وارده بر محیط مهم‌ترین ابزار تشخیص کارایی مالیات‌های غیرمستقیم زیست محیطی است این نوع مالیات فقط وقتی یک رابطه تناسبی ثابت بین اقلام مشمول مالیات و سایر متغیرهای تنظیمی وجود داشته باشد می‌تواند با کمترین هزینه موجب انتشار آلودگی در سطح کارآمد اجتماعی شود.

ج) قوانین و مقررات زیست محیطی: «نوع دیگری از مقابله با هزینه‌های جنبی آلودگی زیست محیطی وضع قوانین و مقررات دولتی است. این نوع از سیاست‌گذاری زیست محیطی استانداردها و معیارهایی پذیرفتنی از سطح انتشار آلاینده‌های

نسبت به عواقب آلودگی کالاهایی که خریداری می‌کنند، آگاه می‌سازند و علاوه بر آن از طریق سیستم توزیع مجدد درآمد، رفاه اقشار آسیب‌پذیر و فقیر جامعه را افزایش می‌دهند (شکوه سادات، ۱۳۸۸، ۶۴-۵۹).

اعمال مالیات بر آلودگی زیست محیطی از سه طریق می‌تواند صورت پذیرد (پایتختی اسکویی؛ ناهیدی، ۱۳۸۶، ۳): الف) مالیات‌های مستقیم (مالیات‌های پیگو) ب) مالیات‌های غیرمستقیم ج) مقررات زیست محیطی در سایر مالیات‌ها.

الف) مالیات‌های مستقیم (مالیات‌های پیگو): مالیات پیگو (مالیات بر انتشار آلاینده‌ها). مطابق دیدگاه آرتور، پیگو اقتصاددان شهیر، انگلیسی، یک نرخ مالیات زیست محیطی مؤثر باید به طور مستقیم بر انتشار وضع شود و نرخ مالیات باید در هر واحد نشر یکسان باشد. در واقع پیگو معتقد بود که مالیات یا یارانه به بنگاه‌هایی با پیامد خارجی، انگیزه لازم را مهیا، تا تولیدات خود را مطلوب جامعه کنند (جباری و همکاران، ۱۳۹۶، ۱۴۱). پیگو برای اثبات نظریه خود برابری مالیات سبز با هزینه ناشی از آلودگی را توصیه می‌کند که بر اساس این معیار رفاهی، پیگو زمانی منافع عمومی حداکثر می‌گردد که فایده نهایی اجتماعی برابر هزینه نهایی اجتماعی گردد (پیگو، ۱۹۲۰). در نظریه پیگو، «مالیات باید با هزینه نهایی آلودگی هر واحد تولید برابر باشد؛ در نتیجه، بنگاه با کاهش در سطح تولید به سطح کارآمد تولید یا تخصیص بهینه منابع از منظر اجتماعی دست می‌یابد. اگر نرخ مالیات، یکسان نباشد و آلوده‌کنندگان با نرخ‌های مالیاتی مختلف روبرو باشند بنگاه‌ها از راه انتقال فعالیت‌های اقتصادی از یک بخش با نرخ مالیات بالاتر به بخش دیگر با نرخ مالیات پایین‌تر هزینه‌های خود را کاهش

۵-۲. تعامل حقوق مالیاتی با حقوق محیط زیست در ایران

در ایران به سبب نبود ابزارهای مناسب، ارزیابی وضعیت محیط زیست با چالش‌های زیادی مواجه است. «از که آنجا که حدوداً تمامی فعالیتهای اقتصادی با آسیب‌های محیط زیستی همراه هستند شرکت‌ها و تولیدکنندگان از یک سو و مصرف‌کنندگان از سوی دیگر با توجه به ویژگی عمومی بودن محیط زیست، هزینه‌هایی که بر محیط زیست وارد می‌کنند را کمتر از حد برآورد کرده و نقش خود را در مسائل محیط زیستی نادیده می‌گیرند» (آجایی، ۱۳۸۱، ۷۱). با این وجود چندان نمی‌توان از تعامل حقوق مالیاتی با حقوق محیط زیست در ایران سخن به میان آورد. «از زیرساخت‌های قانونی مالیات سبز در ایران می‌توان مواردی از قبیل قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب ۱۳۵۳ و اصلاحیه ۱۳۷۱، قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۷۴، قانون مدیریت پسماند مصوب ۱۳۸۳، قانون مجازات اسلامی اشاره کرد» (پورغفار دستجردی، ۱۳۹۳، ۱۳۸).

«در برنامه سوم برای نخستین بار محیط زیست به عنوان یک فصل مجزا (فصل دوازدهم) تحت عنوان سیاست‌های محیط زیستی مطرح شد در حالی که در برنامه اول تنها یک تبصره و در برنامه دوم نیز سه تبصره به موضوع حفاظت از محیط زیست تأکید داشتند که این مسئله به خوبی ارتقای جایگاه محیط زیست در نظام برنامه ریزی کشور را نمایان ساخته و از نقاط عطف در فرآیند تحولات محیط زیستی کشور قلمداد می‌شود. تجارب و ظرفیت سازمان‌هایی که در برنامه‌های گذشته محیط زیست خصوصاً برنامه سوم توسعه به دست آمد باعث شد تا برنامه چهارم توسعه با

زیست محیطی را تعیین می‌کند واحدهای اقتصادی، آلاینده در صورت تخلف از این استانداردها با توقف تولید یا جریمه‌های سنگین مواجه می‌شوند» (هراتی؛ اسلاملوئیان؛ قطمیری، ۱۳۹۱، ۱۰۱). پرداختن به انواع روش‌های متفاوت مالیات سبز می‌تواند زمینه تحقق این نوع مالیات را فراهم نماید.

مالیات زیست محیطی ممکن است از طریق مقررات سایر مالیات‌ها دنبال شوند. این مقررات می‌تواند همان اثراتی را که مالیات‌های مستقیم زیست محیطی دارا هستند، داشته باشند. به عنوان مثال سیاست‌های تشویقی برای سرمایه گذاری در تجهیزات کاهش آلودگی، مشابه مالیات‌های غیر مستقیم زیست محیطی هستند چرا که آنها نیز ممکن است تنها بعد کاهش آلودگی را مدنظر قرار دهند مقررات مربوط به محیط زیست در مالیات بر درآمد افراد، مالیات بر درآمد شرکتها مالیات بر فروش عمومی مالیات بر سوخت و مالیات خودرو نمود پیدا می‌کند. مقررات زیست محیطی در مالیات بر درآمد به صورت مشوق‌های مالیاتی در مخارج مربوط به انرژی تجدید پذیر و مشوق‌های مالیاتی برای مخارج صرفه جویی انرژی اعمال می‌گردد. این مقررات در سیستم مالیات بر درآمد شرکتها به صورت مشوق‌های مالیاتی برای سرمایه گذاری در تجهیزات ذخیره انرژی و تجهیزات کاهش آلودگی استفاده از روش استهلاک، فزاینده تخفیف مالیاتی برای استفاده از فرآورده‌های بازیافتی و مشوق‌های مالیاتی برای جنگل کاری نمایان می‌گردد.

با توجه به تجارب دیگر کشورها، می‌تواند به عنوان یک سیاست در این مسیر در نظر گرفته شود (آهنگری و همکاران ۱۳۹۷، ۳۸).

از آنجا که تعریف جامعی از مالیات سبز در قانون به عمل نیامده است؛ اما برخی با تعمق به نقش، دولت، مالیات را مبلغی می‌دانند که دولت براساس قانون از اشخاص و مؤسسات به منظور تقویت مالی حکومت و تأمین مخارج و هزینه‌های عمومی دریافت می‌نماید؛ به‌طور کلی مالیات مظهر حاکمیت دولت می‌باشد و با توجه به نقش مهمی که به عنوان نخستین و مهم‌ترین منبع درآمدهای عمومی در تأمین هزینه‌های عمومی ایفا می‌نماید حائز اهمیت و جایگاهی مهم در نزد دولت‌ها برخوردار هست (رنجبری؛ بادامچی، ۱۴۰۱، ۴۸) در همه کشورها برای اینکه دستگاه مالیاتی بتواند وظایف خود را در مورد مالیات به خوبی انجام دهد و وجوهی را که برای تأمین مخارج عمومی و در واقع جهت حفظ و بقای حکومت لازم و ضروری می‌باشد از این راه تأمین کند حقوق و امتیازات و اقتداراتی ویژه برای سازمان مذکور وضع می‌نمایند (رستمی، ۱۳۹۷، ۴۳). اصل قانونی بودن مالیات اصلی بسیار مهم و مستحکم به نظر می‌رسد و قانون اساسی و هم قوانین عادی اهمیت برای آن قائل گردیده‌اند؛ در واقع از قرن ۱۹ به بعد اهمیت خود را از دست داده است و سیاست‌های مالیاتی سعی کرده‌اند خود را از قید رضایت مؤدی به پرداخت مالیات به وسیله قانون برهانند.

«در سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران به برخورداری آحاد مختلف جامعه از مواردی از قبیل، سلامت، رفاه، امنیت غذایی، فرصت‌های برابر و توزیع مناسب درآمد به دور از فقر و فساد و بهره‌مندی از محیط زیست مطلوب تأکید شده است؛ بنابراین، به کارگیری از مالیات سبز، دولت

چارچوبی نوین و منطبق با شرایط اقتصادی و اجتماعی کشور و همچنین تحولات بین‌المللی تهیه شود و به همین دلیل نیز در این برنامه بر جنبه‌های مختلفی از مسائل محیط زیست تأکید شده است که می‌بایست دستگاه‌های اجرایی مرتبط به آن توجه داشته باشند لذا تنویر افکار عمومی و ارتقای آگاهی‌های عمومی و دستیابی به توسعه پایدار به منظور حفظ محیط زیست و با تأکید بر گروه‌های اثرگذار و اولویت‌دار از جمله اقداماتی بوده که در برنامه پنجم توسعه کشور مورد تأکید قرار گرفته است» (شبیری و همکاران، ۱۳۹۲، ۳۲).

به موجب ماده ۸۱ قانون مالیات‌های مستقیم «درآمد حاصل از کلیه فعالیت‌های کشاورزی، دامداری، پرورش ماهی و زنبور عسل و پرورش طیور، صیادی و ماهیگیری احیای مراتع و جنگل‌ها باغات اشجار از پرداخت مالیات معاف است و حمایت از این بخش جزء سیاست‌های کلان توسعه کشور محسوب می‌شود اما برقراری مالیات بر نوع فعالیت‌هایی که موجب تخریب محیط زیست می‌شود امکان‌پذیر است». واقعیت آن است که در قوانین مالیاتی کشور به سیاست‌های تشویقی و مشوق‌های مالیاتی برای اهداف مختلف محیط زیستی آن گونه که باید پرداخته نشده است.

۵-۳. ضرورت استفاده از مالیات سبز

روش‌های فعلی برای کنترل آلودگی که عمدتاً بر عوارض و جریمه متکی می‌باشد در عرصه محیط زیست چندان مؤثر نبوده است و باید با ابزارهای دیگر از جمله مالیات‌های سبز، سعی در کنترل آلودگی محیط زیست کرد و در این راستا باید از تجارب کشورهای پیشرو در این زمینه استفاده شود؛ وضع مالیات سبز بر بخش‌های آلوده کننده

را در تأمین اهداف این سند یاری می‌دهد. اقتصاد ایران وابسته به درآمدهای بخش معدن به خصوص نفت می‌باشد و بسیاری از صنایع کشور در جهت کشف و استخراج، فرآوری و نگهداری مواد معدنی شکل گرفته است» (جباری و همکاران، ۱۳۹۶، ۱۴۲)؛ از این رو مهم‌ترین موارد اعمال مالیات سبز در بخش صنایع عبارت‌اند از مالیات بر میزان گازها و بخارات خروجی از کارخانجات؛ مالیات بر مواد تولید شده صنعتی و مصرفی؛ مالیات بر مواد رهاسده در آب‌های سطحی زیرزمینی و خاک؛ مالیات بر نوع مواد و ذرات جامد خروجی از دودکش‌های کارخانجات؛ مالیات بر میزان گازها و بخارات خروجی از دودکش پالایشگاه‌ها و کارخانه‌ها مالیات بر تخریب محیط زیست و مالیات بر تغییرات اقلیمی (پورغفار دستجردی، ۱۳۹۳، ۱۳۹). ضرورت استفاده از مالیات سبز در نظام حقوقی ایران نیازمند اتخاذ اقداماتی به شرح زیر است:

۵-۳-۱. ضرورت‌های فنی زیست‌محیطی

برای برقراری مالیات‌های سبز در اقتصاد ایران به یک سری ملزومات و تجهیزات معینی به منظور پایش و اندازه‌گیری آلودگی، هشداردهی و ثبت اطلاعات نظارت و گزارش دهی نیاز داریم اندازه‌گیری آلودگی که شاید واقعی نیز نباشد مهم‌ترین لازمه‌ی تعیین نرخ مالیات می‌باشد که باید به وسیله‌ی بنگاه‌ها مورد پذیرش قرار بگیرند که عمل به این مورد نیز شرایط خاصی را می‌طلبد، ازجمله نصب یک سری تجهیزات معین استخدام و به‌کارگیری عملیات معین و یا محدودیت در مورد یک نهاده معین. در این روش تمامی صنایع آلاینده باید به سیستم پایش و اندازه‌گیری آلودگی مجهز باشند. برنامه باید متکی بر گزارش‌دهی خود منابع تحت کنترل باشد. بنگاه‌های

آلاینده باید از سیستم‌های پیشرفته‌ای برای اندازه‌گیری میزان انتشار آلودگی خود استفاده کنند. در کشورهایی مانند آمریکا برای بررسی میزان انتشار از صنایع مختلف به بررسی گازهای خروجی پرداخته شده و در یک دوره زمانی مشخص میزان انتشار به طور پیوسته و با استفاده از دستگاه‌های مجهز ثبت می‌گردد در کشور ما برای تعیین میزان انتشار صنایع مختلف ازجمله نیروگاه‌ها به دلیل فقدان فناوری‌های روز و هزینه‌بر بودن آن‌ها به جای استفاده از دستگاه، می‌توان از روش تقریبی عوامل انتشار استفاده نمود در این روش با توجه به خصوصیات فیزیکی و شیمیایی سوخت‌های مورد استفاده، میزان انتشار آلاینده‌ها و گازهای گلخانه‌ای از آن‌ها محاسبه می‌گردد (برمن یوما و مک گیل ری، ۱۳۸۲، ۸۳).

در ایران تاکنون اقداماتی جهت تعیین فاکتور انتشار گازهای حاصل از احتراق خروجی از نیروگاه‌های کشور صورت گرفته است، مانند پروژه تدوین اطلس آلودگی نیروگاه‌های کشور که در گروه محیط‌زیست پژوهشگاه نیرو و با کارفرمایی شرکت توانیر در فاصله سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۷ برای ۵۰ نیروگاه حرارتی اجرا گردید که فاکتور انتشار گازهای CO و CO_2 ، SO_2 ، NO_x در هر یک از ۵۰ نیروگاه مورد بررسی برحسب گرم بر کیلو وات ساعت، محاسبه شده است.

پس از تعیین میزان کلی انتشار، باید اقدام به تعریف سقف مجاز انتشار در یک دوره زمانی مشخص برای مشمولان طرح نمود. و برای صنایعی که از این میزان تخطی می‌کنند نرخ مالیاتی متناسب با سطح آلودگی منتشر شده وضع نمود. «میزان این سقف مجاز را می‌توان بر اساس میزان انتشار در گذشته و با لحاظ نمودن

میزان افزایش تولید در سال‌های بعد به عنوان مثال در یک دوره ۵ ساله تعیین نمود. لازم به ذکر است که برای کارا نمودن طرح و افزایش منافع زیست محیطی آن باید در هر دوره زمانی از میزان این سقف کاسته شود. یا اینکه واحدهایی که در طی سال نسبت به کاهش مؤثر و یا رفع آلودگی اقدام نمایند با درخواست واحد مزبور و تأیید سازمان حفاظت محیط زیست می‌توانند حسب مورد مشمول نرخ کمتر مالیات شده یا از فهرست واحدهای آلاینده خارج گردند» (هندی و زیاری، ۱۴۰۰، ۱۵۶).

برای دستیابی به اهداف کاهش انتشار، صنایع معمولاً جهت جلوگیری از ورود گازهای حاصل از احتراق به جو اقدام به نصب تجهیزات کاهنده و کنترل‌کننده آلودگی می‌نمایند نصب و عملکرد چنین دستگاه‌هایی هزینه‌های تولید و عملکرد صنایع را افزایش می‌دهد که می‌توان برای افزایش انگیزه برای کاهش آلودگی در ابتدا یارانه‌ای برای این صنایع تخصیص داد یا تکنولوژی لازم را در اختیار آن‌ها قرارداد.

۵-۳-۲. تدوین مالیات سبز در بخش‌های مختلف اقتصادی

در مرحله بعد از تعیین معیارهای فنی زیست محیطی، لازم است در حوزه‌های مختلف اقتصادی قوانین مالیات سبز تدوین شود. مالیات سبز در بخش حمل و نقل از جمله این موارد است. این مالیات می‌تواند شامل عوارض راهداری و پلداری، عوارض مربوط به پارکینگ و تردد خودروهای سنگین شود. سیاست‌هایی نظیر طرح زوج و فرد کردن خودروها، اصلاح فرمول سوخت، استفاده از استاندارد یورو، کاهش مدت معاینه فنی خودروها، افزایش نظارت بر بخش صنعت، مبارزه با تخلفات خودرو سازی، بهبود کیفیت

خودروها، گسترش سیستم نقلیه عمومی، راه-اندازی سیستم شبکه اطلاعاتی، شاخص کیفیت هوا و افزایش مساحت فضای سبز و ... سیاست‌های ترکیبی هستند که بدون شک در جلوگیری از بحرانی شدن آلودگی هوای کلان‌شهرها می‌توان از آن‌ها به بهره برد. «وسایل نقلیه‌ای که با سوخت‌های آلاینده کار می‌کنند مالیات بیشتری نسبت به سوخت‌های پاک پرداخت خواهند کرد. به عنوان مثال موتورهای گازوئیلی- بنزینی بیشتر از گازی و بیشتر از الکترونیکی می‌بایست مالیات بر سوخت مصرفی پرداخت نمایند. با افزایش عمر وسیله نقلیه کیفیت و کارکرد آن دچار نقصان و کاهش راندمان خواهد شد افزایش مصرف سوخت، تولید، گازهای مضر بیشتر، تولید صدای ناهنجار و کاهش ایمنی از مهم‌ترین عوارض وسایل نقلیه فرسوده است با اعمال این نوع مالیات می‌توان به‌کارگیری وسایل نقلیه فرسوده را کاهش داد» (پایتختی اسکویی؛ ناهیدی، ۱۳۸۶، ۴). همچنین بخش صنعت و معدن از دیگر بخش‌هایی است که نیازمند قوانین مرتبط با مالیات سبز است. «کشور ایران به عنوان کشوری شناخته می‌شود که اقتصاد آن وابسته به درآمدهای بخش معدن به ویژه نفت است. بسیاری از صنایع کشور در جهت کشف و استخراج فراوری نگهداری و درنهایت حمل و نقل مواد معدنی شکل گرفته است مهم‌ترین موارد قابل اعمال مالیات سبز عبارت‌اند از مالیات بر نوع مواد و ذرات جامد خروجی از دودکش کارخانجات مالیات بر میزان گازها و بخارات خروجی از دودکش کارخانجات مالیات بر مواد رها شده در آب‌های جاری، سفره‌های زیرزمینی و خاک مالیات بر تغییر دمای آب‌های جاری و دریا» (پور غفار دستجردی، ۱۳۹۳، ۱۳۹).

مالیات سبز در بخش کشاورزی نیز قابل اجرا است. «افزایش فعالیت‌های کشاورزی و به تبع آن استفاده روز افزون از سموم شیمیایی که شامل انواع حشره‌کش، کنه‌کش، قارچ‌کش، علف‌کش و سایر زیست‌کش تا است، موجب آلودگی آب و خاک و هوا و تأثیر بر رویش و حیات سایر گیاهان و جانوران مفید و نابودی گونه‌های کمیاب گیاهی و جانوری می‌شود از طرف دیگر عدم استفاده از این سموم امکان‌پذیر نیست» (پایتختی اسکویی؛ ناهیدی، ۱۳۸۶، ۶). در همین راستا باید سعی شود با طراحی الگوی مالیاتی مناسب از استفاده بی‌رویه این سموم جلوگیری کرده و آلودگی ناشی از آن را نیز کاهش داد. براساس می‌توان مالیات را بر مصرف‌کننده، وارد کننده یا تولید کننده سموم شیمیایی وضع کرد. بیان این نکته نیز ضروری است که اغلب دولت‌ها در پی حمایت از کشاورزان و صنعت کشاورزی هستند، لذا اخذ مالیات از کشاورزان و کاهش رفاه آن‌ها با مقاومت‌های ترجمان‌های مربوطه روبرو خواهد شد ولی باید توجه داشت در عوض دولت مقداری درآمد مالیاتی کسب کرده و درآمدهای مالیاتی به عنوان مخارج دولت دوباره در جامعه توزیع شده و منجر به افزایش رفاه عمومی می‌شود. شاید در کل میزان رفاه جامعه اندکی کاهش یابد ولی از طرف دیگر آلودگی محیط‌زیست کم خواهد شد.

«در سال‌های اخیر تولیدکنندگان محصولات- کشاورزی در کشور به جای بهره‌گیری از دانش روز کشاورزی برای تولید بیشتر، مصرف کودهای شیمیایی را در واحد سطح افزایش داده‌اند به طوری که تداوم این امر علاوه بر خسارت‌های مالی و تشدید عدم تعادل عناصر غذایی در خاک، خطرات جدی را در رابطه با آلودگی خاک و آب به وجود آورده است» (جباری و همکاران، ۱۳۹۶).

متأسفانه به دلیل ارزانی نسبی کودهای شیمیایی و اختصاص یارانه دولتی به عرضه و واردات کود شیمیایی مصرف کود شیمیایی بسیار گسترش یافته است. لذا باید در وهله اول تخصیص یارانه بر کود شیمیایی متوقف شود و سپس مالیات بر میزان مصرف کود در واحد سطح اخذ تجربه کشورهای مختلف نشان داده است که ترکیب سیاست مالیات بر مصرف کود شیمیایی با مقررات و برنامه‌های آموزشی می‌تواند مؤثر باشد و به کاهش تولید گازهای گلخانه‌ای کمک نماید چرا که مالیات بر کود شیمیایی قیمت نهاده نیتروژن را افزایش می‌دهد و در نتیجه می‌بایست خطر ناشی از استفاده بیش از حد از این نهاده کاهش یابد اما به طور هم زمان باید به این نکته توجه داشت که اخذ مالیات بدون بازپرداخت رقابت در بخش کشاورزی را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

هزینه‌های محیط زیستی خدمات آب در کشور با سیستم قیمت‌گذاری آب هماهنگ نیست لذا ابتدا باید در کشور قیمت آب، هر دو هزینه اقتصادی و محیط زیستی را شامل شود طوری که برای کاربران انگیزه ایجاد کند تا از آب به طور مؤثرتری استفاده کنند. و همچنین باید سعی شود درآمدهای حاصل از مالیات‌های مرتبط با آب را برای مدیریت بهتر آب یا افزایش کارایی آب تخصیص داد.

مالیات بر نوع سوخت مصرفی و درجه کیفیت سوخت مصرفی نیز از دیگر مواردی است که نیازمند اعمال مالیات سبز است. «وسایل نقلیه‌ای که با سوخت‌های آلاینده کار می‌کنند مالیات بیشتری نسبت به سوخت‌های پاک پرداخت خواهند کرد. به عنوان مثال موتورهای گازوئیلی بنزینی بیشتر از گازی و بیشتر از الکتریکی می‌بایست مالیات بر سوخت مصرفی پرداخت

نمایند» (پوراصغر سنگاچین، ۱۳۸۰، ۱۸۲). وضع مالیات بر سوخت می تواند هم بر میزان حمل و نقل و هم بر چگونگی حمل و نقل اثر بگذارد. البته وضع مالیات و عوارض راهداری و پل، داری عوارض ازدحام یا ترافیک شهری نیز می تواند بر میزان استفاده از خودرو اثرگذار باشد. همچنین عوارض مربوط به توقفگاه یا پارکینگ نیز از جمله هزینه هایی است که می تواند به عنوان یکی از ابزارهای سیاستی در این حوزه مورد استفاده قرار بگیرد هرچند که جزء اقدامات مشخص مالیاتی محسوب نمی شوند بیان این نکته ضروری است در هنگام وضع چنین مالیات هایی که از اهداف آن کاهش استفاده از وسایل نقلیه شخصی و افزایش تقاضا برای حمل و نقل ریلی و عمومی است. باید توجه داشت که ابتدا باید ظرفیت حمل و نقل عمومی و ریلی را افزایش داد تا مصرف کنندگان امکان جایگزینی داشته باشند. زیرا یکی از ثمر بخش ترین راهکارها در کاهش استفاده از خودروهایی که از سوخت های فسیلی استفاده می کنند، گسترش و بهبود کیفیت سیستم نقلیه عمومی است.

۵-۴. مبنای فقهی مالیات زیست محیطی

در منابع فقهی بر حفاظت از محیط زیست و عناصر مختلف آن تاکید زیادی شده است. قرآن کریم، تمام جهان هستی را دارای درک و شعور دانسته که با خالق هستی خود در ارتباط اند؛ هرچند برای ما انسان ها درک آن از طریق عادی مقدور نیست (حج، ۱۸). محیط زیست شامل همه و یا بخشی از عناصر تشکیل دهنده محیط طبیعی اعم از آب، هوا، خاک، چه در سطح و چه در عمق، در حالت طبیعی یا محیط انسان ساخته می شود. بنابراین محیط زیست عبارت از نظام و کلیه عوامل و شرایط طبیعی است که انسان در

آن زندگی می کند و حیات و رشد مادی و معنوی او وابسته به آن هاست (ولائی، ۱۳۸۸، ۱۵). بنابراین یک ارتباط دوطرفه بین انسان و محیط زیست برقرار است و با توجه به این که محیط زیست در یک طرف و انسان در طرف دیگر این رابطه تعریف می شود، شایسته است نسبت این رابطه با روابط دیگر انسان نیز مشخص شود تا جایگاه محیط زیست به صورت کل نگر ترسیم شود (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۷، ۲۷۹) طبق نگاه دینی، همه روابط باید ختم به خدا شود. انسان نیز با استفاده از روابط دیگر باید خدا گونه شود تا به هدف غائی اش برسد. طبیعت و محیط زیست یکی از مظاهر و نشانه های خداوند برای تذکر، عبرت و استفاده بهینه انسان است (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۳، ۱۲۱). حیوانات نیز به عنوان بخشی از جهان هستی، هرچند که از قوه ناطقه و عاقله انسانی برخوردار نیستند، از درک و شعور بهره مند و از احساسات و عواطف برخوردار هستند و از همین رو حرمت دارند؛ انسان ها در برابر بهره برداری از آن ها، رعایت احترام ذاتی و حق حیات آن ها مکلف اند و از سوی پروردگار حقوقی بر عهده دارند. در آموزه های دینی رعایت حقوق حیوانات از جمله حق حیات و عدم اذیت و آزار حیوانات خانگی به عنوان یکی از شاخصه های سفارش ائمه اطهار مبنی بر نگهداری و مراقبت از این حیوانات مورد تأکید قرار گرفته است (قمی، ۱۳۷۷، ۳۲۴).

در آموزه های اسلامی به طور عام و در نزد امامیه به طور خاص، عناصر طبیعت، ارزش ویژه ای دارند که بیشتر ناشی از وحدت عناصر جهان و ریشه در جهان بینی توحیدی دارد (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۲، ۴۵). «در شریعت اسلام به ویژه قرآن کریم آیاتی پیرامون محیط زیست وجود دارد که حکایت از

مالکیت حقیقی خداوند بر منابع زیست محیطی دارد و این که خداوند، محیط زیست را در اختیار بشر قرار داده تا در حد نیاز استفاده کند. بنابراین حق انسان بر زمین در برخی موارد که با محیط زیست در تعارض قرار می‌گیرد محدود می‌گردد» (افتخار جهرمی؛ رضایی، ۱۳۹۵، ۲۷). در واقع محیط زیست در اسلام «امانتی» است که به انسان سپرده شده است تا از آن به نحو مناسبی بهره جوید (فهیمی؛ مشهدی، ۱۳۹۴، ۷۷). وفق آموزه‌های دین اسلام مشکلات زیست محیطی دنیا، جدا از بحث زیستی و تجربی، بدین دلیل است که انسان‌ها خود را در احاطه‌ی خداوند ندانسته و ذات لایتنه‌ای الهی را به عنوان مالک واقعی محیط زیست باور ندارند (نوری، ۱۴۰۸، ۴۶۰). «استقلال انسان از محیط زیست خود و جدایی از محیط زیست الهی، سرچشمه‌ی تباهی و بحران زیست محیطی کنونی جهان هست. درست است که وفق فقه اسلام، غایت نخستین طبیعت، انسان است ولی هرگز غایت بودن به معنای صاحب‌اختیار بودن نیست. نگاه قرآن به طبیعت نگاهی کاملاً جدید و متفاوت از ادیان دیگر است» (افتخار جهرمی و رضایی، ۱۳۹۵، ۲۹). قرآن کریم بر ممنوعیت فساد بر روی زمین تأکید نموده است: «هرگز در زمین دنبال فساد نباش که خداوند مفسدان را دوست ندارد» (قصص، ۷۷). مطابق تفسیر برخی از مفسرین، تخریب محیط زیست از مصادیق بارز فساد انگیزی در روی زمین است (قرطبی، ۱۴۰۵، ۲۶۶؛ زمخشری، ۱۴۰۷، ۴۱۳). «فساد، هر نوع مصیبت و بلایی است که نظام آراسته و صالح جاری در عالم را بر هم زند و تفاوتی نمی‌کند که مستند به سوء اختیار آدمیان نظیر جنگ، نا امنی از قبیل حوادث طبیعی مانند

زلزله، خشک سالی و قحطی.. باشد یا خیر» (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۸، ۱۴۵).

«اگر بهره برداری و سودجویی بی رویه از محیط زیست انسان‌ها و جانداران، موجب اضرار به خود و یا دیگران باشد، از نظر اسلام مردود است، به سبب اینکه در اسلام، ضرر و ضرار وجود ندارد. شعاع قاعده لاضرر سراسر زندگی انسان را در بر می‌گیرد. نحوه استدلال در احادیث زیر نشان می‌دهد که اسلام ضرر و زیان و آسیب رساندن به دیگران را نمی‌پذیرد، و بدون تردید یکی از موارد ضرر و زیان، تخریب محیط‌زیست انسان و دیگر موجودات زنده است» (حدادی، ۱۳۷۸، ۵۶). جای تردید نیست که تخریب محیط زیست، و آلوده کردن محیط زندگی، و بی توجهی به آثار و زیان‌های ناشی از نابودی بی رویه این تخریب و آلودگی از مصداق ضرر و زیان به آدمیان است. انسان نباید عملی مرتکب شود که سبب بر هم خوردن این توازن و تعادل گردد. آنچه باعث حفظ تعادل و توازن در طبیعت می‌شود، رعایت اندازه و قدر در طبیعت است.

در اسلام اساس مالیات به مواردی مشخص چون زکات و خمس و جزیه محدود شده است. اما مالیات‌های حکومتی نیز وجود داشته است. در کتاب مفتاح الکرامه نیز آمده است: «المشهور بین الأصحاب خصوصاً المتأخرین أنه ليس في المال حق واجب سوى الزكاة والخمس وكذا قال في الحقائق إنه المشهور (عاملی، ۱۴۱۹، ج ۸: ۱۱). نتیجه اینکه مالیات‌های اسلامی، مانند خمس و زکات که در قرآن و سنت به آن‌ها اشاره شده، همان مالیات‌هایی است که برای اداره جامعه اسلامی وضع شده و با تعابیری همچون وجه الاماره از آن یاد شده است. امام خمینی در این باره می‌گوید: «مالیات‌هایی که اسلام مقرر داشته

۶. نتیجه گیری

توجه به مسائل زیست محیطی از یک طرف و افزایش میزان تخریب محیط زیست در نتیجه فعالیت های اقتصادی موضوع حفاظت از محیط زیست را در مرکز توجهات سیاست گذاران قرار داده است؛ در این بین مالیات ها می توانند به عنوان ابزاری مؤثر در کاهش تخریب محیط زیست استفاده گردد. دولت ها برای کنترل آلاینده ها و آلودگی های از ابزارهایی از قبیل اجرای سیاست مالیات های زیست محیطی استفاده می کنند. مالیات های زیست محیطی یکی از سیاست های مالی در حفظ و نگهداری از محیط زیست می باشد که در کشورهای گوناگون از آن استفاده می شود. مالیات سبز در اصطلاحات جدید، مالیاتی به عنوان پایه های مؤثر و اجرایی به منظور کنترل آلودگی محسوب می گردد. ابزارهای اقتصادی حفاظت از محیط زیست که در سیاست گذاری های حفاظت از محیط زیست مورد استفاده قرار می گیرند، نقش تعیین کننده و مهم بهره برداری پایدار از منابع محیط زیستی را دارا بوده و سازوکارهای لازم را برای ادغام ملاحظات محیط زیستی در سیاست های کلان اقتصادی فراهم می کنند. هدف اصلی نهادینه کردن این ابزارها در سیاست ها و برنامه های توسعه کشورها بالابردن آگاهی های سیاست گزاران و تصمیم گیران اقتصادی در سطح کشورهاست تا از این رهگذر بتوانند تصمیمات منطقی تری برای استفاده از کالاهای محیط زیستی که متعلق به تمامی نسل هاست اتخاذ کنند و ملاحظات محیط زیستی را با استفاده از ابزارهای مناسب اقتصادی مانند مالیات سبز در برنامه ریزی های کلان ملی و بین المللی ادغام کنند. مالیات های زیست محیطی یکی از ابزارهای اقتصادی مورد نظر برای کاهش

تنها برای سد رمق فقرا و سادات فقیر نیست، بلکه برای تشکیل حکومت و تأمین مخارج ضروری یک دولت بزرگ است» (خمینی، ۱۴۲۳: ۲۲)؛ این سخن بیانگر جایگاه حکومتی مالیات ها در نظام اسلامی است. مالیات های حکومتی که پیامبر (ص) یا ائمه (ع) و خلفا و جانشینان آنان وضع کرده اند، مالیات هایی موقت و مخصوص به زمانی خاص بوده اند. شواهدی از مالیات ستانی حضرت علی (ع) در روایات وجود دارد (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۳: ۵۳۰). که برخی از علما آن را از مصادیق زکات ندانسته و مالیات شمرده اند (خوبی، ۱۴۱۸، ج ۲۳: ۱۴۲)؛ مالیات هایی که اصولاً قابل تعمیم به زمان های دیگر نیستند. مالیات های حکومتی به موازات مالیات های اسلامی طراحی و اعمال می شوند. مبنای این وضع و طراحی حفظ و تدارک مصلحت عمومی است و در مذهب امامیه چنین مصلحتی را ولی امر تشخیص می دهد. بنابراین دایره مالیات های حکومتی وسیع تر از فلسفه تشریع خمس و زکات است. در خصوص ارتباط مالیات ها ممکن است گفته شود که مالیات های اسلامی خمس و زکات هیچ رابطه ای با مالیات های حکومتی ندارند یا اینکه می توان گفت مالیات های اسلامی و حکومتی مکمل یکدیگرند. مالیات حکومتی در چهارچوب نظریه های اقتصادی مطرح می شود و نرخ و نوع مصارف آن تابع زمان و مکان و شرایط اقتصادی است؛ یعنی در شرایط زمان و مکان خاص می توان نرخ، اثرات و اهداف آن را تغییر داد. اهداف تخصیصی، توزیعی و تثبیتی از اهداف مهم مالیات حکومتی هستند. در پرتو نقش مصلحت در مالیات ستانی حکومت و تعیین شیوه و اهداف آن از سوی حاکم اسلامی، تحقق مالیات سبز منع فقهی نداشته و توجیه پذیر است.

هزینه‌های خارجی فعالیت‌های اقتصادی است. مشکلات محیط زیستی ایران حاکی از آن است که باید مسائل محیط زیستی در تمام تصمیمات مدنظر قرار بگیرد و تمام کالاها، فعالیت‌ها و صنایع آلاینده موجود شناسایی و متناسب با میزان آلودگی منتشر شده و شدت دوز آلودگی و با در نظر گرفتن سایر شرایط مشمول وضع مالیات‌های محیط زیستی شوند. لذا با معرفی پایه‌های جدید که می‌بایست با مطالعات گسترده وضع قوانین مناسب و بسترسازی فرهنگی صورت پذیرد، می‌توان با مقتضیات و شرایط زمان پیشرفت و نتیجه مطلوب را به دست آورد. از بررسی منابع فقهی نیز می‌توان به ضرورت حفاظت از محیط زیست تأکید کرد که می‌تواند منبع اجرای مالیات زیست محیطی در ایران قرار گیرد. خداوند به آدمی جواز بهره‌وری و استفاده از محیط‌زیست را داده اما برای آن حد و مرزی نیز مشخص نموده است. این بهره‌وری نباید منجر به تباهی و نابودی شود. بر همین اساس می‌توان در راستای تدوین مالیات سبز گام برداشت. در هنگام طراحی مالیات ممکن است اهداف مختلفی مد نظر باشد برخی از مالیات‌ها با هدف ایجاد انگیزه یا تشویق به سمت نوعی رفتار خاص طراحی می‌شوند و برخی مالیات‌ها با هدف اصلاح سیاست‌های قبلی طراحی می‌شوند و نقش اصلاحی دارند، و یا ممکن است تنها هدف از وضع مالیات کسب درآمد باشد. همچنین میزان نرخ مالیات و چگونگی سیر تکاملی آن در طول زمان از جمله عواملی است که بر تأثیرگذاری بهتر مالیات‌های محیطی زیستی نقش بسزایی دارد مالیات باید بر اساس برآورد آسیب‌های ناشی از اثرات جانبی فعالیت‌های انسانی محاسبه شود، اما این روش کاری بسیار سخت و پیچیده است.

همچنین در هنگام تعیین نرخ مالیات باید امکان‌پذیری سیاسی در نظر گرفته شود و نرخ مالیات در سطحی تعیین شود که انگیزه‌ی لازم برای تغییر رفتار ایجاد شود و در طول زمان متناسب با شرایط تغییر کند. بهتر است نرخ‌های مالیاتی در سال‌های اول اجرای طرح از نرخ‌های کم شروع شوند و در طول زمان افزایش داده شوند تا به بنگاه‌ها و مصرف‌کنندگان فرصت پاسخگویی به سیستم قیمت‌گذاری جدید را بدهند. رویکردهای مختلفی برای افزایش نرخ مالیات در طول زمان وجود دارد. برای مثال می‌توان نرخ مالیات را به تورم متصل کرد، زیرا مقاومت افزایش نرخ مالیات در طول زمان و متناسب با نرخ تورم می‌تواند هزینه‌های تعدیل را به کمترین حد ممکن برساند و بر در برابر معرفی مالیات و اصلاحات مالیاتی در آینده غلبه کند.

۷. سهم نویسندگان

کلیه نویسندگان به صورت برابر در تهیه و تدوین پژوهش حاضر مشارکت داشته‌اند.

۸. تضاد منافع

در این پژوهش هیچگونه تضاد منافی وجود ندارد.

منابع:

فارسی

- افتخارجهرمی، گودرز؛ رضایی، علیرضا، «همگرایی حقوق محیط‌زیست و حقوق بشر با نگاهی به فقه اسلامی»، فصلنامه پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، شماره هفتم، ۱۳۹۵.
- امین رشتی، نارسیس؛ صیامی عراقی، ابراهیم، «تأثیر مالیات سبز بر بیکاری (مطالعه موردی کشورهای عضو سازمان همکاری‌های اقتصادی)»، فصلنامه اقتصاد کاربردی، شماره هشتم، ۱۳۹۱.
- آجایی، جان آسافو، اقتصاد محیط‌زیست برای غیر اقتصاددانان، چاپ اول، مشهد، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۸۱.
- آهنگری، عبدالمجید؛ فرازمند، حسن؛ منتظر حجت، امیرحسین؛ و هفت لنگ، رضا، «اثرات مالیات سبز بر رشد اقتصادی و رفاه در ایران رویکرد تعادل عمومی تصادفی پویا (DSGE)»، فصلنامه اقتصاد مقداری، شماره اول، ۱۳۹۷.
- برمن، یوما راجر؛ مک گیلری، جیمز، اقتصاد محیط‌زیست و منابع طبیعی، چاپ اول، تهران، ارباب تهران نشر نی، ۱۳۸۲.
- بیدشکی، احمد؛ رئیس پور، علی؛ زاینده‌رودی، محسن، «تعیین نرخ بهینه میزان مالیات سبز بر صنایع بزرگ در ایران»، فصلنامه اقتصاد باثبات و توسعه پایدار، دوره اول، شماره اول، ۱۳۹۹.
- پایتختی اسکویی، سید علی؛ ناهیدی، محمدرضا، «مالیات‌های زیست‌محیطی (مالیات‌های سبز) مبانی نظری، تجربه‌ها»، ششمین کنفرانس اقتصاد کشاورزی، ۱۳۸۶.
- پوراصغر، سنگاچین، فرزام، «استفاده از ابزارهای اقتصادی برای حفاظت از محیط‌زیست، محیط‌زیست»، فصلنامه علمی سازمان حفاظت محیط‌زیست، شماره سی و پنجم، ۱۳۸۰.
- پورغفار دستجردی، جواد، «مالیات سبز (مالیات‌های زیست‌محیطی)»، مجله اقتصادی، شماره‌های اول و دوم، ۱۳۹۳.
- جباری، امیر؛ مرادخانی، نرگس؛ فیروزه، غزال، «بررسی اعمال مالیات سبز بر حامل‌های انرژی انتشاردهنده گاز دی‌اکسید کربن و منفعت مضاعف ناشی از آن در اقتصاد ایران»، فصلنامه اقتصاد و الگوسازی، شماره سی و یکم، ۱۳۹۶.
- جلالیان، کتایون؛ پژویان، جمشید، «بررسی اثر مالیات‌های سبز و حکمرانی خوب بر محیط‌زیست در کشورهای OECD»، فصلنامه علوم اقتصادی، شماره هفتم، ۱۳۹۰.
- جلالیان، کتایون؛ پژویان، جمشید، «بررسی اثر مالیات‌های سبز و حکمرانی خوب بر محیط‌زیست»، مجله اقتصاد مالی، شماره هفتم، ۱۳۸۸.
- حدادی، محسن، «مبانی اخلاق زیست‌محیطی در ادیان»، ماهنامه پژوهشی اطلاعات حکمت و معرفت، شماره سوم، ۱۳۷۸.
- حسینی، صفدر؛ قربانی، محمد، اقتصاد فرسایش خاک، چاپ اول، مشهد، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۸۴.
- حیدری، مهدی؛ یعقوب نژاد، یحیی؛ هلالی، ریحانه؛ عباسپور، مرتضی، «ارائه مدلی جهت تعیین نرخ بهینه مالیات‌های زیست محیطی با تأکید بر اثر تخصیص مجدد در صنعت برق ایران»، پژوهشنامه مالیات، شماره بیست و ششم، ۱۳۹۴.
- خمینی، سید روح‌الله، ولایت فقیه، چاپ دوازدهم، تهران: مؤسسه نشر و تنظیم آثار امام، ۱۴۲۳.
- رحیمی، نسترن، «کنوانسیون تغییر آب و هوا و پروتکل کیوتو در مورد کنوانسیون تغییر آب و هوا»، گروه محیط‌زیست دفتر برنامه‌ریزی انرژی امور انرژی وزارت نیرو، ۱۳۷۹.
- رستمی، ولی، مالیه عمومی، چاپ ششم، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۷.

- رستمی، ولی، «اقتدارات و اختیارات دستگاه مالیاتی در حقوق مالیاتی ایران»، مجله حقوق، شماره سوم، ۱۳۸۷.
- رنجبری، ابوالفضل؛ بادامچی، علی، حقوق مالی و مالیه عمومی، چاپ بیست و یکم، تهران، انتشارات مجد، ۱۴۰۱.
- سید نژاد فهیم، رضا؛ اقدامی، اسماعیل، «مالیات سبز در مسیر توسعه پایدار»، مجله اقتصادی، شماره سوم و چهارم، ۱۳۹۰.
- شبیری، سید محمد؛ قائمی، آلاله؛ قائمی، پونه، «بررسی روند آموزش محیط زیست در برنامه های پنج ساله توسعه کشور و ارائه راهکارهای مناسب جهت اجرای آموزش محیط زیست»، فصلنامه آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، شماره چهارم، ۱۳۹۲.
- شکوه سادات، سید علی اکبر، «مالیات های زیست محیطی و معیارهایی برای استفاده از آنها»، نشریه بانک و اقتصاد، شماره یک صدم، ۱۳۸۸.
- عباسپور، مجید، مهندسی محیط زیست، جلد اول، چاپ هفتم، تهران، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۸۹.
- عبدالله میلانی، مهنوش؛ محمودی، علیرضا، «مالیات زیست محیطی و اثر تخصیصی آن (مطالعه موردی فرآورده های نفتی ایران)»، پژوهشنامه مالیات، شماره هشتم، ۱۳۸۹.
- فتاحی اردکانی، احمد؛ حاج علی اکبری، نیلوفر؛ بستان، یدالله؛ سخی، فاطمه (۱۴۰۰)، «راهکارهای کاهش آلودگی هوا با استفاده از مالیات سبز (بررسی موردی شهرستان اردکان)»، نشریه اقتصاد کشاورزی، شماره سوم، ۱۴۰۰.
- فتحی اجارگاه، کوروش؛ فرمehینی فراهانی، محسن، دانش زیست محیطی زنان برای توسعه ی پایدار، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۲.
- فهیمی، عزیزالله، مشهدی، علی، «نسبت دین و حقوق محیط زیست؛ رویکرد اسلامی»، فصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی، شماره هشتم، ۱۳۹۴.
- قادری، شیوا؛ خانزادی، آزاد؛ کریمی، محمد شریف، «ارزیابی و تحلیل اثرات اجرایی شدن سیاست مالیات سبز بر توسعه انرژی های تجدید پذیر در ایران»، مجله توسعه و سرمایه، شماره یازدهم، ۱۳۹۹.
- قمی، حاج شیخ عباس، منتهی الامال، چاپ نهم، تهران، چاپخانه احمدی، ۱۳۷۷.
- مخترع، آیدا، حقوق محیط زیست و سرمایه گذاری بین المللی رعایت الزامات زیست محیطی در حقوق سرمایه گذاری بین المللی، چاپ اول، شیراز، نشر نیارش، ۱۳۹۹.
- میرزایی، فرشته؛ مبرقی دینان، نغمه، «تلفیق ارزش گذاری اقتصادی و ارزیابی اثرات محیط زیستی در ایران چالش ها و راهکارها»، نشریه محیط زیست و توسعه، شماره پنجم، ۱۳۹۱.
- ولائی، عیسی، اسلام و زیست محیط، چاپ اول، قم، اندیشه مولانا، ۱۳۸۸.
- هراتی، جواد؛ اسلاموئیان، کریم؛ قطمیری، محمدعلی، «تعیین مالیات زیست محیطی بهینه در الگوی رشد تعمیم یافته باوجود انتقال تکنولوژی پاک و کیفیت محیط زیست، نمونه اقتصاد ایران»، فصلنامه تحقیقات مدل سازی اقتصادی، شماره هفتم، ۱۳۹۱.
- هندی، مریم؛ زیاری، رضا، «آثار حقوقی مالیات سبز در اسلام و ابعاد آن»، نشریه دانش حقوق مالیه، شماره شانزدهم، ۱۴۰۰.

عربی

- خویی، سید ابوالقاسم، موسوعه الامام خویی، جلد بیست و سوم، چاپ اول، قم: مؤسسه احیاء آثار الامام الخویی، ۱۴۱۸.
- زمخشری، محمود، الکشاف عن حقایق غوامض التنزیل، جلد سوم، دارالکتب العربی، ۱۴۰۷.
- طباطبایی، محمدحسین، المیزان، جلد هیجدهم و هیجدهم، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمی، قم، ۱۴۱۷.
- عاملی، سید جواد بن محمدحسین، مفتاح الکرامه فی شرح قواعد العلامه، جلد هشتم، چاپ اول، قم: انتشارات وابسته به جامعه مدرسین حوزه قم، ۱۴۱۹.
- قرطبی، محمد بن احمد، الجامع الاحکام القرآن، جلد سوم، مؤسسه التاریخ العربی، ۱۴۰۵.
- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، جلد سوم، چاپ چهارم، تهران: مکتب الصدوق، ۱۴۰۷.
- مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، جلد سوم، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳.
- نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، مؤسسه آل البيت لإحياء التراث، ۱۴۰۸.

لاتین

- Callan, T., Lyonshall, S., Tol, R., Verde, S., The Distributional Implications of a Carbon Tax in Ireland, Energy Policy, 2009, 37(2), pp; 407-412.
- Pigou, A C, The Economics of Welfare, (4th) edition, London: Macmillan, 1920.

